

Árkiivaššennr. 25/5980

Ášši

024/25

Gos

Sámediggeráđđi – dievasčoahkkínáššit

Áššeovddideapmi

Sámediggi ovddida jahkásaččat cealkámuša eanandoallošiehtadallamiidda stáhta ja nationála fágaserviidd Norgga boanddaidsearvvi ja Norgga boanddaid- ja smávvdálolaččaid searvvi gaskasaš eanandoallošiehtadallamiidda.

Romssa ja Finnmarkku guvllolaš fágasearvvit bovdejuvvojit buktit cealkámušaid Sámediggái. Dán jagi leat mii ožžon cealkámušaid Romssa Boanddaidsearvvis, Finnmarkku Boanddaidsearvvis, Romssa Boanddaid- ja smávvdálolaččaid searvvis ja Finnmarkku Boanddaid- ja smávvdálolaččaid searvvis.

Sámediggeráđi mearrádusárvalus

Davvin eanadoalus leat mánnga stuorra hástalus. Dat čatnasit olmmošlogu njiedjamii, resursaolbmuid oažžumii, rekrutteremii ealáhussii, dálkkádatrievdamiidda, ekonomiiiii, reidenindustriija guovddušteapmái ja máilmmi diliid rievdamiidda.

Eanandoallu lea dehálaš sámi giela ja kulturárbevieruid viidáset fievrriedeapmái álgoálbmotperspektiivvas. Go sihkkarastá ássama ja barggolašvuoda árbevirolaš sámi guovlluin, sihke rittus ja siseatnamis, de dalle seailluha kultuvrra ja giela mii gullá árbevirolaš ealáhusaide. Sámi doahpapiid birget (birget, birgejupmi), birgejupmi (birgejupmi), verddevuohta (ovttasbargu iešguđet joavkkuid ja ealáhusaid gaskka) ja meahcásteapmi (meahccealáhus ja meahccegeavaheapmi), ferte geahčadit ođđa ja viiddiduvvon sámi eanandoalloperspektiivvas.

Eanadoallobirrasiid nuorat mitalit ahte sii háliidit buoret doarjjaortnegiid smávva ja gaska sturrosaš doaluide Dasa lassin mii fertet buorebut sáhttit oažžut ovdan daid árvvuidd mat ovdal ledje sámi eanadoalus, guolástusboanddain, ja nannet ártalaš eanadoalu ovddidan- ja dutkanvejolašvuodaid.

Eanandoallu sámi guovlluin lea mánggabealat. Otne mis gávdnojit dakkárat go stuorra mielkebuvtadeaddjit ođđaáigásaš dálloallovisttiin gos gusat vánddardit luovos ja gos leat mielkerobohtat, ja smávvit hinggalnávehat, mielkegusat, sávzaboanddat ja roavvafuoddarbuvtadeaddjit. Eai buohkat sis leat sámi ealáhusdoallit, muhto sii leat liikká seamma dehálaččat sámi servodahkii. Buohkat váikkuhit bisuheame bargosajiid ja ássama, borramušsihkarvuoda ja gearggusvuoda boaittoheale báikkiin.

Sámediggái lea deatalaš viidáseappot fievrredit ja nannet daid váikkuhangaskaomiid mat dál leat eanandoallošiehtadusas. Eanandoallopoltihkka ferte leat einnostahtti danne go investeremat mat dahkkojuvvojit eanandoalus gustojit guhkes áigái. Stuora rievdadusat eanandoallopoltihkas eai mielddisbuvtte dan einnostahttivuođa, ja dat dagahit eahpesihkkaris dili daidda guovlluide maidda rievdadusat gusket.

Eanandoallu davvin lea erenoamáš dehálaš dálá geopolitihkalaš dili dáfus. Sierra biebmobuvttadeapmi lea áibbas guovddášis dárbbaslaš ollislaš gearggusvuoda sihkkarastimis. Dan lea dehálaš árvvoštallat maiddá báikkálaš geahčanguovllus. Danne lea aktiivvalaš eanandoallu dehálaš báikkálaš gearggusvuoda sihkkarastimii sámi guovlluin.

Ain leat eanet dievdoolbmot eanandoalus. Buresbirgenortnegiin lea dadjamaš das válljejit go nissonolbmot bargat eanandoalus. Sámediggái lea dehálaš nannet nissonolbmuid oasi eanandoalus ja bisuhit dásseárvodoaibmajuid eanandoallošiehtadusas. Dat maiddá veahkeha bisuhit nissonolbmuid ja nuoraid boaittobeale guovlluin. Nissonolbmot ja nuorat eanandoalus leat dehálaččat boaittobeale báikkiid barggolašvuoda ja ássama doalaheapmái.

ON guoddevašvuoda mihttomeriid áigumuš lea jávkadit geafivuoda ja nealgi, unnidit erohusaid ja bissehit dálkkádatrieddamiid ovdal jagi 2030. Dat go mis lea eanandoallu maiddá sámi guovlluin ja go šibihat guhtot mehciin, sihkkarastá luondduvalljivuoda ja áimmahuššá kulturduovdagiid. Dat dávista ON guoddevašvuoda mihttomeriiguin, mas okta mihttomeriin lea jorgalahttit šládjavalljivuoda maŋosmannama. Go ieš buvttada borramuša, de unnida váikkuhusaid dálkkádahkii dainna lágiin ahte borramušaid ii dárbbat liikká ollu fievrredit, ja maiddá dárbbu sisafievrredit borramušgálvuid eará sajis. Sámediggi áigu dieinna lágiin sihkkarastit ahte sámi guovlluin eanet buvttaduvvo borramuš iežas álbmoga váste.

1. Áicisadji eanandoallošiehtadallamiin

Mánočalbmi-julggaštusas, mii lea sámediggeráđi politihkalaš vuodđu, daddjojuvvo ahte Sámedikki rolla eanandoallopoltihka eaktobiddjin galgá nannejuvvot.

Sámediggi lea guhkit áiggi addán cealkámušaid eanadoallošiehtadallamiidda, ja lea gulahallan Eanadoallo- ja biebmodepartemeanttain ovdal šiehtadallamiid. Sámedikkis lea áicistáhtus boazodoallošiehtadallamiin sajáiduvvan geavahussan, ja háliida dan seamma eanadoallošiehtadallamiin. Eanadoallopoltihkas lea njuolga ja eahpenjuolga mearkkašupmi sámi beroštumiide, ja danne lea lunddolaš ahte Sámediggi oažžu áicistáhtusa eanadoallošiehtadallamiin.

Dát áicistáhtus oassin stáhta delegašuvnnas ii rievdat šiehtadallanstruktuvrra, muhto buktá lassi legitimizehta ja luohttámuša prosessii.

Sámediggi ávžžuha oažžut formálalaš áicistáhtusa stáhta delegašuvnnas eanadoallošiehtadallamiin. Dát stáhtus attášii Sámediggái vejolašvuoda čuovvut šiehtadallamiid ja veahkehit relevánta máhtuin ja perspektiivvaiguin, almmá leat šiehtadallanbeallin.

2. Eanet báikkálaš biebmobuvttadeapmi ja álgoálbmotbiebmovuogádagat

Vuoddoealáhusat nannejit luondduvuođu ja bisuhit sámi giela ja kultuvrra, ja báikkálaš biebmobuvttadeami, ássama ja gearggusvuoda. Sámi biebmobuvttadeapmi ferte dohkkehuvvot oassin Norgga gearggusvuodas (Mánočalbmi 2025).

Árktalaš eanadoalu buktagiin lea alla kvalitehta ja stuora vejolašvuodát leat árktalaš eanadoalu mearkagálvun. Sámedikki mielas lea deatalaš čálmustahttit ja vuovdalit árktalaš eanadoalu borramuškvalitehtaid.

Máhttu báikkálaš biebmobuvttadeami ja álgoálbmogiid biebmosystemaid birra lea dehálaš gearggusvuoda oktavuodas. ON biebmo- ja eanandoalloorganisašuvdna organisašuvdna (FAO) ásahii jagis 2022 Álgoálbmogiid biebmovuogádagaid lihtu organisašuvnna. Sámediggi lea mielde dán barggus.

Sámediggi lea máŋga jagi áŋgiruššan sámi borramušaid ja báikkálaš biepmuid. Lea dehálaš bargat álgoálbmogiid biebmovuogádagain danne go das lea sáhka biebmosihkarvuodas, dearvvašvuodas, vuoigatvuodain ja álgoálbmogiid čatnaseamis areálaide ja luondduresurssaide. Dán oktavuodas lea maiddá deatalaš ahte

biebmindustriija buorebut rahpá vejolašvuodaid geavahit árbevirolaš lassebuktagiid nugo vara ja siskilušaid. Sámediggi áigu boahte áigodagas ovddidit sámediggediedáhusa meahcásteami ja sámi biebmovuogádagaid birra ja sámediggediedáhusa eanandoalu birra. Vuoddoealáhusain galgá árvoháhkama nannet eanet náláštuhttimiin, biebmobuvttademiin ja báikkálaš borramušaid ángiruššamiin. (Mánočalbmi, 2025).

Sámi álbmot lea áiggiid čađa háhkan birgejumi lotnolasealáhusain ja báikkálaš resurssaid ávkástallamiin, ja earret eará lea šibitdoallu leamaš guovddáži. Dan dihte leat šaddan ollu kultuvrralaš vierut ja máhttu dan birra movt davvin birge. Ođđaáiggis lea ollu máhttu mii gullá dasa ahte ieš njuovvat ja vuovdit vuoddoávdnasiid báikegotti olbmuid jávkan. Danne lea hoahppu rievdadit njuolggadusaid vai fas sáhtá doaimmahit árbevirolaš šibitdoalu, njuovvama ja resursaávkástallama sámi kultuvrra vieruid vuodul ja fievrridit daid boahteáigái.

Sámediggi oaivvilda ahte ferte rievdadit njuolggadusaid mat addet biebmoindustriijas vejolašvuoda geavahit árbevirolaš liigebuktagiid (varra/siskkožat) ja ahte berre ásaheavvot ortnet sámi gievkana árbevirolaš biepmu ja biebmoheavvurra ovddideapmái. Berre maiddá ásaheavvot nátionála geahččalanortnet birggu ja eará álgoávdnasiid báikkálaš vuovdimii oapmedáluin ja ruovttunjuovademiin sámi guovlluin.

3. Gearggusvuohka ja dálkkádatrievdamat

Ráđdehusdásis ángiruššojuvvo davviguovlluid ollislaš suodjalemiin globála servodaga áittadási geažil. Sámi eanandoallu ferte fárus sihkkarastime biebmosihkarvuoda ja gearggusvuoda sámi guovlluin. Sihkkarastin dihte buoret rámmaid sámi eanadollui Davvi-Norggas, berre ásaheavvot gearggusvuodadoarjja mii sihkkarastá báikkálaš biebmobuvttadeami ja ollislaš oadjebasvuoda biebmoheavvurra.

Mánočalbmi-julggaštus nanne sámediggeráđdi ahte sámi servodagat galget leat ovttaiduhhtton oassin ollislaš gearggusvuodas. Ollislašsuodjalus ja siviila-militearalaš ovtasbargu galgá ovddiduvvot báikkálaš dilálašvuodaid ja resurssaid vuodul. Gearggusvuodavuorkkát galget maiddá biddjot sámi guovlluide sihkkarastin dihte dásseárvosaš gearggusvuoda.

Eanet dulvvit, uđđasat ja elrávdnjeboatkkat bidjet stuorát gáibádusaid oapmedoaluid iešgearggusvuhtii. Sámediggi evttoha dán čoavdit nu ahte kárte oapmedoaluid dárbbuid ja addá doarjaga elrávnnji ja čázi várás liigečovdosiid investeremiidda. Vuosttaš lávki sáhtá leat geavahit Davvi-Norgga guoddevašvuodaruđaid dakkár kártema čadaheapmái.

Jagis 2025 eanandoallošiehtadallamiin, sohpe Stuorradikkis álggahit geahččalanortnega eananvuđot doarjagiidda, lassin buvttadanvuđot doarjagiidda. Eananvuđot doarjagiin šaddá eanet gánnáhahtti geavahit eatnamiid maiddá šattoheames- ja ceakko guovlluin. Ortnet galgá árvoštallojuvvot 2026 eanandoallošiehtadallamiin. Sámediggi háliida joatkit geahččalanortnega nannejuvvon bušehtain ja viiddiduvvon doaibmaguovlluin. Šattoheames- ja ceakkoheavvurra bisuheapmi giljuvvon eatnamin veahkeha sihkkarastime borramušgearggusvuoda sámi guovlluin.

Oassin eanet gearggusvuodas lea maiddá dárbu geahčadit Romssa ja Finnmárkku juohkinvuorkkáid vurkenkapasitehta. Hársttáin, Smalfjord ja Bergneset váldet dál vuostá fatnasiin fápmofuodđariid stuorraseahkain ja vurkejit daid gaskaboddosaččat rusttegiidda ovdal viidáset juohkima. Sihkkarastin dihte biebmobuvttadeami guovllus vejolaš dilálašvuodas mii heađušta fanasjohtolaga, lea dárbu háhkat doarvái guhkesáiggi rájuide dain rusttegiin.

Sámediggi bivdá ahte láchčojuvvo vejolašvuohka viidáset náláštuhttit birggu njuovahagas Kárašjogas, ja guhkesáiggi rájuide oassin borramušgearggusvuodas davvin. Berrešii maid láchit dili dasa ahte Nortura Karasjok sáhtá doalvut birgobuktagiid Suodjalussii davvin, dan sadjái go sáddet álgoávdnasiid lulás.

4. Rekrutteren

Sámediggi lea posiitiiva eanadoalu Rávvenortnegii mii šattai riikaviidosaš ortnegin 2020:s. Dán ortnegis ožžot nuorra buvttadeaddjit vuollel 35 jagi, ovttá jagi gelbbolašvuodalohtema, persovnnalaš bagadallamiin, man hárrjána boanda addá. 2024:s ledje 2 oasseváldi Romssas, ja 1 Finnmárkkus, ja jagis 2025 leat 3 Romssas ja 2 Finnmárkkus. Lea deatalaš joatkit dáinna ortnegiin, oassin das ahte rekrutteret eanandollui, ja ahte várrejuvvot doarvái ruđat nu ahte sii geat háliidit dan, besset searvat dasa.

Dárbbahuvvojit nai doaibmabijut sadjásašvehkiid rekrutteremii. Go leat unnán doalut, biedgguid guhkes gaskkaid badjel, de lea erenoamáš váttis fidnet gelbbolaš bargiid. Lea dárbu sadjásašvehkiid kursemii vai sis lea dat gelbbolašvuohta maid boanda dárbbáša, ja ferte gávndot čoavddus dan váttisvuhtii go virgeproseanttat leat unnit, mii dagaha ahte ollugat válljejit eará barggu ovdalii.

Dálá sadjásašdoarjaga máksomearit dadistaga unnit ja unnit gokčet luopmo-/astoáiggebeivviid. Fitnodat sáhtá oažžut ruovttoluotta máksujuvvot eanemusat 134 175,- ruvnno ohcanjahkái luomu ja astoáiggi váste. Dárbbášuvvo mearkkašahhti lasáhus doarjagii. Lasáhus ferte fuolahit buoret bálkáeavttuid sadjásaččaide, ja seammás dahkat boanddaide vejolažžan atnit eambo luopmo- ja astoáiggebeivviid.

Nuoraid rekrutteren dáhkida buoremusat ássama ja eanandoalu bisuheami sámi guovlluin. Sii maid sihkkarastet aktiivvalaš eanandoallobirrasiid giliin.

Sámediggi háliida ahte álggahuvvo rekrutterendoarjja ođđa geavaheddjiide vuosttaš jagi. Dat veahkehivččii gokčat oasi dain dadistaga lassáneaddji goluin vuosttaš doaibmajagi, go ii leat vuoigatvuohta oažžut buvttadandoarjaga.

5. Mielkebuvttadeapmi

Mielkebuvttadeapmi oktan sávzadoaluin lea buot deháleamos buvttadeapmi eanandoalus davvin.. Romssas ja Finnmarkkus mielkebuvttadeapmi dahká 57 ja 78 % proseantta eanandoalu árvoháhkamis (NIBIO raporta, vol.6, nr. 108, 2020).

Mielkeeriid oastingolut eai leat govttoláččat boanddaide geat šaddet oastit eriid. Dat geat doaimmahit eanandoalu, galget maid eaiggáduššat eriid. Dálá earreortnegis leat vuoitit sii geat heitet mielkebuvttadandoalus ja vuvdet erideaset divrasii. Dát ortnet sáhtá goaridit giliid. Mielkeeriid hatti ferte vuolidit earret eará unnidan dihte eanandolliid stuora goluid. Mielkehatti ferte loktet. Seamma guoská maid mielkebuvttadandoarjagii Romssas ja Finnmarkkus ja davit Nordlándas.

Romssas ja Finnmarkkus lea mielkegusaid lohku njedjan ollu go muđui riikkas. Fuolastuhtá go mielkegusaid lohku ja hinggálnávehiid lohku lea nu njedjan. Lea áibbas dárbbášlaš ahte gávndojit investerenváikkuhangaskaoamit jus galgá ollašuttit veaittalasdoallonávetgáibádusa jagis 2034. Sámediggi ballá meierijjaide ja njuovahatrusttegiidda šaddat stuora hástalusaid jus ođđa doaibmavisttiid investereren ii nannejuvvo jagi 2034 guvlui. Berre ásahuvvot reantodoarjja nannen dihte sin geat juo leat investereren stuorrát.

Doarjaga nannen eará omiid váste dahká áigeguovdileabbon doaimmahit lotnolas mielkebuvttadeami ja nannet sin ekonomijja geat bibmet gálbbiid fuođdariiguin mielkebuvttadeamis, ja maiddá biergešibitdoalu njamatgussabuvttadeami. Oamibierggu badjelmearebuvttadeapmi lea nationála hástalus, muhto dat hástalus ii gula Davvi-Norgii, ja badjelmearebuvttadeapmi lulde ii galgga čuohtat ártalaš eanandollui.

Eanandoallošiehtadusas ášahedje Romsii ja Finnmarkkui rekruttereneriid mielkái. Gitta 4 miljovna lihttera gusamielkki eari mii vuvdojuvvui stáhtii 2025 vuovdinvuorus, sáhtá vuovdit eanandoalloopmodaga eaiggádiidda Romssas ja Finnmarkkus geat háliidit álggahit mielkebuvttadeami. Dát lea posiitiiva doaibma mii ferte joatkašuvvat, ja ortnet ferte dovddusin dahkkot olggobealde ásahuvvon mielkebuvttademiid maid. Berre maid geahčadit sáhtá go dáid eriid geavahit buolvamolsuma oktavuodas. Go rahpá vejolašvuođa ahte earri sáhtá addot nai boanddaide buolvamolsuma oktavuodas, de dat veahkeha bisuheames stuorát oasi earis davvin. Sámediggái lea deatalaš ahte sámi guovlluin eai geahpiduvvo mielkeearit.

Areála- ja kulturduovddadoarjagiid lea dárbu lasihit mearkkašahhti ládje.

Sámediggi fuolastuvvá vuollegis earredeavdindásiin sámi guovlluin, mii lea mealgat vuolles go muđui riikkas. Dán geažil hedjona sihke eanandolliid ja meierijjaid ekonomijja. Sámediggi bivdá áššebeliid gávndat mearredidolaš doaimmaid maiguin lasiha buvttadanávkkástallama ja nanne ekonomalaš guoddevašvuođa sámi guovlluin.

6. Sávza- ja njamatgussabuvttadeapmi

Guohtunealáhusas leat buorit eavttut Romssas ja Finnmárkkus, gos lea vejolašvuohta ávkástallat ollu meahcceriggodagaid. Liikká lea sávzaealáhus áiggi mielde ollu njiedjan Romssas ja Finnmárkkus. Eanandoallu davvin ferte eambo vuodđun atnit ealáhusaid mat geavahit báikkálaš resurssaid. Lea dárbu nannet sávzza- ja njamatgussaealáhusa guovlludoarjagiid lasihemiin ja guohtundoarjagiid lasihemiin. Berre maid árvoštallat sáhtta go ásahtit doaibmabijuid mat lasihit villasávzzaid buvttadeami sámi guovlluin.

Boraspirepolitiikka lea stuora mearkkašupmi sávzadoalu ekonomijii. Guohtunguovlluin galgá guohtunelliin leat ovdamunni, ii ge galgga leat nu váttis oázžut lobi jávkadit boraspiriid. Ferte hutkat beaktileabbo vugiid boraspiriid jávkadeapmái. Berre ásahtit doarjaga GPS-bielluide ja eará teknologijii mii addá eanet vejolašvuođaid guohtumii sámi guovlluin.

Go ásahe eanet doaibmadoarjaga sávzadollui ja njamatgusaide davvin, stuorida guohtundoarjaga ja meahcceguohtundoarjaga, de nanne sávzadoalu ekonomijia ja lasiha meahcceguohtuma. Berre maid ásahtit sierra doaibmapáhkaid vai sihkkarastá guohtunealáhusaid eavttuid sámi guovlluin.

7. Vuostáiváldin- ja viidásetreidenrusttegat

Meierijat ja njuovahagat leat dehálaččat eanandoalu vuodđoávdnasiid buktimii. Dát rusttegat maiddá leat dehálaččat dálkkádat- ja guoddevašvuodaperspektiivvas ja biebmogearggusvuhtii sámi guovlluin. Danne Sámediggi bivdá šiehtadusbeliid bargat desentraliserejuvvon meierijja- ja njuovahatstruktuvrra ovdii. Fievrridanortnegiid ferte ain ovdánahttit vai mis sáhtta leat eanandoallu miehtá riikka.

Biebmoávnasealáhus ja eanandoallu leat nubbi nuppi hálddus, ja Sámediggái lea deatalaš leat mielde sihkkarastimin ahte mis leat doarvái buvttadeaddjit ja viidásetreidenfitnodagat boahhteáiggis. Eanandoalus leat maiddá stuorra lassiváikkuhusat eará ealáhusaide. Doaluid njiedjan buktá nai negatiivvalaš váikkuhusaid meierijjaide, njuovahagaide, viidásetreidenrusttegiidda, gávpealáhussii ja barggolašvuhtii sámi guovlluin. Vel eanet njiedjan eanandoalus sáhtta danin šaddat hástalussan sámi ealáhuseallimii ja áitit ealáhusa dehálašvuođa leat kultur- ja giellaarenan.

Romssas lea spiinnebierrgu buktima tonna lohku njiedjan 42 proseanttain. Go nanne ovdamearkka dihte spiinnebierrgu buvttadeami, de lea njuovahat olámuttos jeavddalaččat ja rusttegiid sihkkarastojuvvo birrajagi doaibma, ja lea maiddá ain vejolašvuohta viidásetreidet vuodđoávdnasiid fylkkas. Danne lea dehálaš ahte stáhta veahkeha lasihit buvttadeddjiid logu vai buvttadanbiras, industrijja ja dasto maiddá árvoháhkkan davvin bisuhuvvo.

Odne sáddejuvvot buot mii njuovvovuvvo viidásetreidemii Kárášjogas Romsii. Oassin ollislaš gearggusvuodas galgá maiddá Finnmárkkus fálojuvvot viidásetreiden ja vurken.

Gearggusvuodadoarjja Romssa ja Finnmárkku biebmoávnasfitnodagaide ferte joatkašuvvat.

8. Fas ásahtit buhtadusortnega dálvevaháigiid ovddas.

Dálvevahátortnet lea heaittihuvvon ja heivehuvvon areáladoarjagii. Nu movt dál doaibma de lea dat unnán ulbmillaš. Sidjiide geain leat stuora dálvevaháigat lea dálá ortnet heittot. Ortnege ferte lágide fas dakkárin go dat lei álggos. Bivvalet dálvvit go dávjjibut ja dávjjibut rievddada bivvaliid ja buollašiid gaskkas, dagahit eambo vaháigiid gittiide go ovdal. Erenoamážit leat Romssas dávjjibut dálvevaháigat stuora dálkkádatrievdamiid geažil. Sámediggi bivdá ahte buhtadusortnet ásaheuvvo fas.

Doarjja šattuid gilvima vaháigiid olis addojuvvo go vaháigat leat eambo go 30 proseantta gaskamearalaš buvttadeamis. Dálkkádatrievdamiid dihte ja go lea stuorát várra ahte šaddet šaddovaháigat, oaiivilda Sámediggi vahátproseantta fertet unnidit 15 prosentii, vai dálkkádatvaháigiid váikkuhusat eai nu sakka čuozaše boanddaide.

Sámediggi bivdá ahte ásaheuvvot buhtadusortnegat šaddovaháigiid ovddas maid ránesčuotnjáгат dagahit, mii rittus lea lassáneaddji giksin. Ránesčuotnjáгат dagahit stuora ekonomalaš vaháigiid boanddaide, ja dálá dilli dagaha ahte lea váttis doaibmat gánnáhahtti vugiin dákkár guovlluin gos dat leat.

9. Riidováidudeaddji doaibmabijut

Doarjjaortnet áiduma várás hehtten dihte bohccuid beassamis gilvojuvvon eatnamiidda ja vahágahttimis daid lea beaktilis doaibmabidju man ferte joatkit ja buoridit. Áiddit leat rašit billahuvvama dáfus, erenoamážit dálvet. Sámediggi bivdá ahte várrejuvvo doarvái ruhta dakkár áiddiid mátasdoallamii. Proseantamearri ferte maid lassánit 90 proseanttas ollislaš gokčamii.

Dakkár riidováidudeaddji doaibmabijut maiddá leat mielde doalaheame boazoealáhusa ja eanandoalu ovttasbarggu sámi guovlluin. Dán ovttasbarggus – verddevuođas – lea stuora sosiála mearkkašupmi ja lea mávssolaš oassi sámi árbevirolaš eallinvuogis, mas lonohallá bálvalusaid ja buktagiid báikki olbmui guin.

Eanandoalus ja boazodoalus leat ollu oktasaš hástalusat nu go areálagáržžideamit bartahuksemiid ja turismma geažil, areálaide sisabahkkemat, boraspirehástalusat, doaibmareaidduid divrun, dálkkádatvahát- ja dálkkádatheivehanhástalusat ja váttisvuođat áiddiid dáfus. Historjjálaččat ealáhusain lea leamaš lagas ovttasbargu ja leat dárbbasan nubbi nuppi.

Sámediggi bivdá šiehtadusbeliid bargat boazodoalloealáhusa ja eanandoalloealáhusa gaskasaš ovttasbargobáikki ásaheami ovdii, gos ealáhusat sáhttet gávnnadit ja gávnahit čovdosiid oktasaš hástalusaid. Dan lea dehálaš vuoruhit, ja dasa ferte várret ruđa.

10. Sámedikki doarjjaortnegat ealáhusovdánahttimii

Sámediggi atná dehálažžan nannet sámi guovlluid eanandoalu eanandoallošiehtadusa bokte. Vai Sámediggi sáhtta sihkkarastit ealli eanandoalu sámi guovlluin, de lea dehálaš ahte ruhtasirdin Sámediggái mii heahtihuvvui jagis 2015, fas álggahuvvo. Maŋemus jagiid Sámediggi lea ieš várren ruđa eanandoalloulbmiliidda. Jagis 2025 Sámediggi juolludii 5,25 miljovna ruvnno iešguđet doaibmabijuide eanandoalu váikkuhangaskaoapmesuorggis. Oktiibuot ledje ohccojuvvon doarjagat lagabui 15 miljovna ruvnno ovddas, eanas ođđa doaibmavisttiide. Ruhtasirdin eanandoallošiehtadusa bokte Sámediggái, attasii stuorát doaibmanmuni Sámediggái veahkehit bisuheame ja ain ovdánahttit eanandoalu sámi guovlluin.

Sámedikki dálá vuoruhemiin leat ođđahuksemat ja doaibmavisttiid viiddis ođasteapmi, doaibmabijut mat dokumenterejit boraspirevahágiid, doaibmabijut mat váikkuhit rekrutteremii, eambbo árvohákan ja ealáhusa ovdánahttin ja oktasaš doaibmabijut investeremiid, buresbirgenortnegiid, rekrutterema ja gelbbolašvuodalohtema olis. Sámedikki ruhta lea mángga dilálašvuođas leamaš mearrideaddjin dasa ahte boanddat leat válljen stuoridit visttiideaset. Dat ruhta lea mángga oktavuodas miellidibuktán maiddá eará ruhtadeami doaibmavisttiide.

Sámediggi bivdá eanandoallošiehtadusas várret 8 miljovna ruvnno Sámediggái doaibmabijuid váste sámi guovlluin. Dán ortnega fas geavahišgohtin lea maiddá oassi davviguovlluin ángiruššamis.

Mielkebuvttadeamis molsun hinguálnávehis veaiddalasnávetdollui lea okta dain stuorámuš elliidčálgođastusain Norgga eanandoalus. Vai sámi eanandoallu galgá oážžut sadjái dán molsuma, de lea mearrideaddjin bisuhit investerengaskaomiid ja doarjjamáksomeriid alla dásis. Sámediggi seammás nai oaidná ahte huksengolot sámi guovlluin leat beare badjin, ja Sámediggi bivdá áššebeliid árvvoštallat doaibmabijuid maiguin njulge dan.

11. Lotnolasealáhus eanandoallu/guolásteapmi

Sámediggi áigu nannet árvoháhkama vuoddoealáhusain eanet viidásetreidemiin, biebmobuvttademiin ja go ángiruššá báikkálaš biepmuid sámi guovlluin. Dát veahkeha sihkkarastime bargolašvuođa eanandoalus ja sámi kultuvrra fysalaš ja ekonomalaš vuodu.

Lotnolasealáhusas guolásteamis/eanandoalus leat guhkes árbevierut sámi guovlluin. *Guolásteddjiid ja bivdiid veahkadatgirjjiláhkaásahus* dahká váttisin joatkit dainna árbevieruin. Láhkaásahus lea ráddjejuvvon olbmuid sáhttimis oážžut barggu (§ 5.5). Boanddat dárbbasit dábálaččat bargiid muhtun áiggiid jagis ja mearrádus ahte eai galgga leat eambbo go guolástusa bargiid danne váikkuhit olgušteame boanddaid.

Gáibádus ahte galgá leat dienas guolásteamis ja bivddus guktii jagis mii lea guovtte geardde eanet go dienas eará ealáhusas (§ 5.6), dagaha ahte boanddat olguštuvvojit veahkadatgirjjiis. Guolástusdietnasat rievddadit earrevuođu ja guollehattiid mielde, ja áigodagain go earit njidjet, de sáhttet boanddat gáhččat eret guolásteddjiidveahkadagas.

Sámediggi doarju Finnmárkku Boanddasearvvi evttohusa ahte dát guokte mearrádusa veahkadatgirjji láhkaásahus rievdaduvvojit.

12. Boraspiret

Sámediggi lea fuolas sávzadoalu boraspirevahágiid geažil. Stuora boraspirevaháгат eai dagat dušše buvttadanvahágiid ja ekonomalaš váikkuhusaid, muhto čuhcet maiddá psyhkalaččat boanddaide. Sámediggi lea mángii čujuhan ahte guohtunealáhusat eai galgga dárbbasit iežaset heivehit boraspiriid mielde ja vahágiid mielde maid dat dagahit. Sámediggi oaiuvvilda boraspirehálddašeami galgat hábmejuvvot dainna lágiin ahte boraspiret unnimus lági mielde vahágahttet ealáhusaid. Dálkkádat- ja birasdepartemeanttas dat lea bajitdási ovddasvástádus nationála boraspirepolitihka fuolaheamis.

Jagis 2024 ohce 29 Finnmárkku šibitdoalu ja 95 Romssa šibitdoalu boraspirebuhtadusa, mii deattuha ahte boraspiret leat eksistensiála áittan sámi guohtunealáhusaide.

Sámediggi bivdá Eanadoallo- ja biebmodepartemeantta lámčit čoaččkimiid Sámedikki, fágaservviid ja Dálkkádat- ja birasdepartemeantta gaskkas maid fáddá lea nationála boraspirepolitihkka. Eanadoallo- ja biebmodepartemeantta ferte eambo ovddasvástádusa váldit dálá boraspirehálddašeami. Bivdit maid ahte sámi árbevirolaš ja vásáhusvuđot máhttu váldojuvvo mielde boraspirehálddašeami máhttovuđđui.

Sámedikki vuoruhemiid čoaččkáigeassu

1 Áicisadji eanandoallošiehtadallamiin

Sámediggi bivdá oážžut áicistáhtusa eanandoallošiehtadallamiin, seamma ládje go boazodoallošiehtadallamiin.

2 Eanet báikkálaš biebmobuvttadeapmi ja álgoálbmotbiebmovuogádagat

Sámediggi oaiuvvilda ahte ferte rievdadit njuolggadusaid mat addet biebmoindustriijas vejolašvuoda geavahit árbevirolaš liigebuktagiid (varra/siskkožat) ja ahte berre ásahuvvot ortnet sámi gievkkana árbevirolaš biepmu ja biebmoakultuvrra ovddideapmái. Berre maiddá ásahuvvot nationála geahččalanortnet birggu ja eará álgoávdnasiid báikkálaš vuovdimii oapmedáluin ja ruovttunjuovademiin sámi guovlluin.

3 Gearggusvuhta ja dálkkádatrievdamat

Sámediggi bivdá ahte kártejuvvo oapmedáluid iežas gearggusvuhta ja dárbu oážžut heahtečovdosiid elrávdnjái ja čáhcai, ja ahte ásahuvvo sierra doarjjaortnet gearggusvuhtii Davvi-Norggas. Geahččalanortnet eananvuđot doarjja ferte jotkojuvvot.

Sámediggi bivdá maiddá ahte ráhkaduvvo plána fápmofuođđariid ja duvttaid guhkesáiggi vurkkodeapmái juohkinrusttegiin Hársttáin, Bergneset ja Smalfjorðas.

4 Rekrutteren

Sámediggi háliida ahte álggahuvvo rekrutterendoarjja odđa dolliide vuosttaš jahkái, ja ahte álggahuvvojit doaibmabijut sadjásašvehkiid rekrutteremii.

5 Mielkebuvtadeapmi

Sámediggi bivdá ahte sámi guovlluin ii unniduvvo mielkeearri. Areála- ja kulturduovddadoarjagiid lea dárbu lasihit mearkkašahtti ládje.

6 Sávza- ja njamatgussabuvttadeapmi

Sámediggi bivdá ásahit odđa doaibmadoarjaga sávzadollui davvin, lasihit guohtundoarjaga ja meahccegaohtundoarjaga. Berre ásahit doarjaga GPS-bielluide ja eará teknologijii mii addá eanet guohtunvejolašvuodaid ja ásahit sierra doaibmabidjopáhkaid vai sihkkarastá guohtunealáhusa eavttuid sámi guovlluin.

7 Vuostáiváldin- ja viidásetreidenrusttegat

Danne Sámediggi bivdá šiehtadusbeliid bargat sihkkarastime desentraliserejuvvon meierijja- ja njuovahatstruktuvrra ja nannet spiidnebuvttadeami.

Oassin ollislaš gearggusvuodas galgá maiddá Finnmarkkus fálojuvvot viidásetreiden ja vurken. Gearggusvuodadoarjja Romssa ja Finnmarkku biebmoávnnafitnodagaide ferte joatkašuvvat.

8 Fas ásaht buhtadusortnega dálvevahágiid ovddas

Sámediggi bivdá fas ásaht buhtadusortnega dálvevahágiid ovddas, ja ahte vahátproseantta unniduvvo 30 proseanttas 15 prosentii doarjagiin go šaddo- ja honnetbuvttadeapmi vaháguvvet. Berre maiddá ásaht buhtadusortnegiid šaddovahágiid ovddas maid ránesčuoŋá lea dagahan.

9 Riidoeastadeaddji doaibmabijut

Sámediggi bivdá šiehtadusbeliid bargat boazodoallo- ja eanandoalloealáhusa gaskasaš ovttasbargobáikki ásaheami ovdii. Dasa ferte várret ruđa.

10 Sámedikki doarjjaortnegat ealáhusovdánahttimii

Sámediggi bivdá eanandoallošiehtadusas várret 8 miljovna ruvno Sámediggái doaibmabijuid vásté sámi guovlluin.

11 Lotnolasealáhus eanandoallu/guolásteapmi

Sámediggi bivdá ahte mearrádusat § 5.5 ja 5.6 *Guolásteddjiid ja bivdiid veahkadatgirjji láhkaásahus* rievdaduvvo nu ahte lotnolasealáhus ain sáhttá doaimmahuvvot nu mot ovdal sámi guovlluin.

12 Boraspiret

Sámediggi bivdá Eanadoallo- ja biebmodepartemeantta lámčit čoahkkimiid Sámedikki, fágaserviid ja Dálkkádat- ja birasdepartemeantta gaskkas maid fáddá lea nátionála boraspirepolitihkka. Bivdit maid ahte sámi árbevirolaš ja vásáhusvuđot máhttu váldojuvvo mielde boraspirehálddašeami máhttovuđđui.

Sámediggeráđdi – dievasčoahkkináššit_024/25

Sámediggeráđi mearrádusárvalus

Davvin eanadoalus leat mánŋa stuorra hástalusa. Dat čatnasit olmmošlogu njiedjamii, resursaolbmuid oažžumii, rekrutteremii ealáhussii, dálkkádatrievdamiidda, ekonomiiiii, reidenindustriija guovddušteapmái ja máilmmi diliid rievdamiidda.

Eanandoallu lea dehálaš sámi giela ja kulturárbevieruid viidáset fievrrideapmái álgoálbmotperspektiivvas. Go sihkkarastá ássama ja barggolašvuoda árbevirolaš sámi guovlluin, sihke rittus ja siseatnamis, de dalle seailluha kultuvrra ja giela mii gullá árbevirolaš ealáhusaide. Sámi doahpágiid birget (birget, birgejupmi), birgejupmi (birgejupmi), verddevuohta (ovttasbargu iešguđet joavkkuid ja ealáhusaid gaskka) ja meahcásteapmi (meahccealáhus ja meahccegeavaheapmi), ferte geahčadit ođđa ja viiddiduvvon sámi eanandoalloperspektiivvas.

Eanadoallobirrasiid nuorat mitalit ahte sii háliidit buoret doarjjaortnegiid smávva ja gaska sturrosaš doaluide Dasa lassin mii fertet buorebut sáhttit oažžut ovdan daid árvvuđ mat ovdal ledje sámi eanadoalus, guolástusboandain, ja nannet ártkalaš eanadoalu ovddidan- ja dutkanvejolašvuodaid.

Eanandoallu sámi guovlluin lea mánŋgbealat. Otne mis gávdnojit dakkárat go stuorra mielkebuvttadeaddjit ođđaágásaš dálloallovisttiin gos gusat vánddardit luovos ja gos leat mielkerobohtat, ja smávit hinggálnávehat, mielkegusat, sávzaboanddat ja roavvafuodđarbuvttadeaddjit. Eai buohkat sis leat sámi ealáhusdoallit, muhto sii leat

liikká seamma dehálaččat sámi servodahkii. Buohkat váikkuhit bisuheame bargosajiid ja ássama, borramušsihkarvuoda ja gearggusvuoda boaittobeale báikkiin.

Sámediggái lea deatalaš viidáseappot fievrredit ja nannet daid váikkuhangaskaomiid mat dál leat eanandoallošiehtadusas. Eanandoallopoltihkka ferte leat einnostahtti danne go investeremat mat dahkkojuvvojit eanandoalus gustojit guhkes áigái. Stuora rievdadusat eanandoallopoltihkas eai mielddisbuvtte dan einnostahttivuoda, ja dat dagahit eahpesihkkaris dili daidda guovlluide maidda rievdadusat gusket.

Eanandoallu davvin lea erenoamáš dehálaš dálá geopolitihkalaš dili dáfus. Sierra biebmobuvttadeapmi lea áibbas guovddášis dárbbalaš ollislaš gearggusvuoda sihkkarastimis. Dan lea dehálaš árvvoštallat maiddá báikkálaš geahčanguovllus. Danne lea aktiivvalaš eanandoallu dehálaš báikkálaš gearggusvuoda sihkkarastimii sámi guovlluin.

Ain leat eanet dievdoolbmot eanandoalus. Buresbirgenortnegiin lea dadjamaš das válljejit go nissonolbmot bargat eanandoalus. Sámediggái lea dehálaš nannet nissonolbmuid oasi eanandoalus ja bisuhit dásseárvodoaimbajuid eanandoallošiehtadusas. Dat maiddá veahkeha bisuhit nissonolbmuid ja nuoraid boaittobeale guovlluin. Nissonolbmot ja nuorat eanandoalus leat dehálaččat boaittobeale báikkiid barggolašvuoda ja ássama doalaheapmái.

ON guoddevašvuoda mihttomeriid áigumuš lea jávkadit geafivuoda ja nealggi, unnidit erohusaid ja bissehit dálkkádatrivedamiid ovdal jagi 2030. Dat go mis lea eanandoallu maiddá sámi guovlluin ja go šibihat guhtot mehciin, sihkkarastá luondduvalljivuoda ja áimmahuššá kulturduovdagiid. Dat dávista ON guoddevašvuoda mihttomeriiguin, mas okta mihttomeriin lea jorgalahttit šládjavalljivuoda maŋosmannama. Go ieš buvttada borramuša, de unnida váikkuhusaid dálkkádahkii dainna lágiin ahte borramušaid ii dárbbat liikká ollu fievrredit, ja maiddá dárbbu sisafievrredit borramušgálvvuid eará sajis. Sámediggi áigu dieinna lágiin sihkkarastit ahte sámi guovlluin eanet buvttaduvvo borramuš iežas álbmoga váste.

1. Áicisadji eanandoallošiehtadallamiin

Mánočalbmi-julgaštusas, mii lea sámediggeráđi politihkalaš vuodđu, daddjojuvvo ahte Sámedikki rolla eanandoallopoltihka eaktobiddjin galgá nannejuvvot.

Sámediggi lea guhkit áiggi addán cealkámušaid eanandoallošiehtadallamiidda, ja lea gulahallan Eanadoallo- ja biebmodepartemeanttain ovdal šiehtadallamiid. Sámedikkis lea áicistáhtus boazodoallošiehtadallamiin sajáiduvvan geavahussan, ja háliida dan seamma eanandoallošiehtadallamiin. Eanandoallopoltihkas lea njuolga ja eahpenjuolga mearkkašupmi sámi beroštumiide, ja danne lea lunddolaš ahte Sámediggi oažžu áicistáhtusa eanandoallošiehtadallamiin.

Dát áicistáhtus oassin stáhta delegašuvnnas ii rievdat šiehtadallanstruktuvrra, muhto buktá lassi legitimatehta ja luohttámuša prosessii.

Sámediggi ávžžuha oažžut formálalaš áicistáhtusa stáhta delegašuvnnas eanandoallošiehtadallamiin. Dát stáhtus attášii Sámediggái vejolašvuoda čuovvut šiehtadallamiid ja veahkehit relevánta máhtuin ja perspektiivvaiguin, almmá leat šiehtadallanbeallin.

2. Eanet báikkálaš biebmobuvttadeapmi ja álgoálbmotbiebmovuogádagat

Vuodđoealáhusat nannejit luondduvuoda ja bisuhit sámi giela ja kultuvrra, ja báikkálaš biebmobuvttadeami, ássama ja gearggusvuoda. Sámi biebmobuvttadeapmi ferte dohkkehuvvot oassin Norgga gearggusvuodas (Mánočalbmi 2025).

Árktalaš eanandoalu buktagiin lea alla kvalitehta ja stuora vejolašvuodát leat árktalaš eanandoalu mearkagálvun. Sámedikki mielas lea deatalaš čalmmustahttit ja vuovdalit árktalaš eanandoalu borramuš kvalitehtaid.

Máhttu báikkálaš biebmobuvttadeami ja álgoálbmogiid biebmosystemaid birra lea dehálaš gearggusvuoda oktavuodas. ON biebmo- ja eanandoalloorganisašuvdna organisašuvdna (FAO) ášahii jagis 2022 Álgoálbmogiid biebmovuogádagain lihtu organisašuvdna. Sámediggi lea mielde dán barggus.

Sámediggi lea mánja jagi áŋgiruššan sámi borramušaid ja báikkálaš biepmuid. Lea dehálaš bargat álgoálbmogiid biebmovuogádagain danne go das lea sáhka biebmo-kultuvrras, biebmosihkarvuodas, dearvvašvuodas, vuoigatvuodain ja álgoálbmogiid čatnaseamis areálaide ja luondduresurssaide. Dán oktavuodas lea maiddá deatalaš ahte biebmoindustriija buorebut rahpá vejolašvuodaid geavahit árbevirolaš lassebuktagiid nugo vara ja siskilušaid. Sámediggi áigu boahhte áigodagas ovddidit sámediggedieđáhusa meahcásteami ja sámi biebmovuogádagain birra ja sámediggedieđáhusa eanandoalu birra. Vuoddoaláhusain galgá árvoháhkama nannet eanet náláštuttimiin, biebmobuvttademiin ja báikkálaš borramušaid áŋgiruššamiin. (Mánočalbmi, 2025).

Sámi álbmot lea áiggiid čađa háhkan birgejumi lotnolasealáhusain ja báikkálaš resurssaid ávkkástallamiin, ja earret eará lea šibitdoallu leamaš guovddášis. Dan dihte leat šaddan ollu kultuvrralaš vierut ja máhttu dan birra movt davvin birge. Ođđaáiggis lea ollu máhttu mii gullá dasa ahte ieš njuovvat ja vuovdit vuoddoávdnasiid báikegotti olbmuid jávkan. Danne lea hoahppu rievdatit njuolggadusaid vai fas sáhtá doaimmahit árbevirolaš šibitdoalu, njuovvama ja resursaávkástallama sámi kultuvrra vieruid vuodul ja fievrridit daid boahhteáigái.

Sámediggi oavvilda ahte ferte rievdatit njuolggadusaid mat addet biebmoindustriijas vejolašvuoda geavahit árbevirolaš liigebuktagiid (varra/siskkožat) ja ahte berre ášahuvvot ortnet sámi gievkkana árbevirolaš biepmu ja biebmo-kultuvrra ovddideapmái. Berre maiddá ášahuvvot nátionála geahččalanortnet birggu ja eará álgoávdnasiid báikkálaš vuovdimii oapmedáluin ja ruovttunjuovademiin sámi guovlluin.

3. Gearggusvuodta ja dálkkádatrievdamat

Ráđdehusdásis áŋgiruššojuvvo davviguovlluid ollislaš suodjalemiin globála servodaga áittadási geažil. Sámi eanandoallu ferte fárus sihkkarastime biebmosihkarvuoda ja gearggusvuoda sámi guovlluin. Sihkkarastin dihte buoret rámmaid sámi eanadollui Davvi-Norggas, berre ášahuvvot gearggusvuodadoarjja mii sihkkarastá báikkálaš biebmobuvttadeami ja ollislaš oadjebasvuoda biebmo-gearggusvuodas.

Mánočalbmi-julgaštusas nanne sámediggeráđdi ahte sámi servodagat galget leat ovttaiduhhton oassin ollislaš gearggusvuodas. Ollislašsuodjalus ja siviila-militearalaš ovtasbargu galgá ovddiduvvot báikkálaš dilálašvuodaid ja resurssaid vuodul. Gearggusvuodavuorkkát galget maiddá biddjot sámi guovlluide sihkkarastin dihte dásseárvosaš gearggusvuoda.

Eanet dulvvit, uđđasat ja elrávdnjeboatkkat bidjet stuorát gáibádusaid oapmedoaluid iešgearggusvuhtii. Sámediggi evttoha dán čovadit nu ahte kárte oapmedoaluid dárbbuid ja addá doarjaga elrávnji ja čázi várás liigečovdosiid investeremiidda. Vuosttaš lávki sáhtá leat geavahit Davvi-Norgga guoddevašvuodaruđaid dakkár kártema čadaheapmái.

Jagis 2025 eanandoallošiehtadallamiin, sohpe Sturorradikkis álggahit geahččalanortnega eananvuodot doarjagiidda, lassin buvttadanvuodot doarjagiidda. Eananvuodot doarjagiin šaddá eanet gánnáhahti geavahit eatnamiid maiddá šattoheames- ja ceakko guovlluin. Ortnet galgá árvvoštallojuvvot 2026 eanandoallošiehtadallamiin. Sámediggi háliida joatkit geahččalanortnega nannejuvvon bušeahtain ja viiddiduvvon doaibmaguovlluin. Šattoheames- ja ceakko-guovlluid bisuheapmi gilvojuvvon eatnamin veahkeha sihkkarastime borramušgearggusvuoda sámi guovlluin.

Oassin eanet gearggusvuodas lea maiddá dárbu geahčadit Romssa ja Finnmárkku juohkinvuorkkáid vurkenkapasitehta. Hársttáin, Smalfjord ja Bergneset váldet dál vuostá fatnasiin fápmofuodđariid sturoraseahkain ja vurkejit daid gaskaboddosaččat rusttegiidda ovdal viidáset juohkima. Sihkkarastin dihte biebmobuvttadeami guovllus vejolaš dilálašvuodas mii headušta fanasjohtolaga, lea dárbu háhkat doarvá guhkesáiggi rájuid dain rusttegiin.

Sámediggi bivdá ahte láchčojuvvo vejolašvuodta viidáset náláštuttit birggu njuovahagas Kárášjogas, ja guhkesáiggi rájuide oassin borramušgearggusvuodas davvin. Berrešii maid láchit dili dasa ahte Nortura Karasjok sáhtá doalvut

biergobuktagiid Suodjalussii davvin, dan sadjái go sáddet álgoávdnasiid lulás.

4. Rekrutteren

Sámediggi lea posiitiiva eanadoalu Rávvenortnegii mii šattai riikaviidosaš ortnegin 2020:s. Dán ortnegis ožžot nuorra buvttadeaddjit vuollel 35 jagi, ovttá jagi gelbbolašvuodáloktema, persovnnalaš bagadallamiin, man hárlánan boanda addá. 2024:s ledje 2 oasseváldi Romssas, ja 1 Finnmarkkus, ja jagis 2025 leat 3 Romssas ja 2 Finnmarkkus. Lea deatalaš joatkit dáinna ortnegiin, oassin das ahte rekrutteret eanandollui, ja ahte várrejuvvojit doarvái ruđat nu ahte sii geat háliidit dan, besset searvat dasa.

Dárbbahuvvojit nai doaibmabijut sadjásašvehkiid rekrutteremii. Go leat unnán doalut, biedgguid guhkes gaskkaid badjel, de lea erenoamáš váttis fidnet gelbbolaš bargiid. Lea dárbu sadjásašvehkiid kursemii vai sis lea dat gelbbolašvuhta maid boanda dárbbáša, ja ferte gávndot čoavddus dan váttisvuhtii go virgeproseanttat leat unnit, mii dagaha ahte ollugat válljejit eará barggu ovdalii.

Dálá sadjásašdoarjaga máksomearit dađistaga unnit ja unnit gokčet luopmo-/astoáiggebeivviid. Fitnodat sáhtá oažžut ruovttoluotta máksojuvvot eanemusat 134 175,- ruvnno ohcanjahkái luomu ja astoáiggi váste. Dárbbášuvvo mearkkašahhti lasáhus doarjagii. Lasáhus ferte fuolahit buoret bálkáeavttuid sadjásaččaide, ja seammás dahkat boanddaide vejolažžan atnit eambbo luopmo- ja astoáiggebeivviid.

Nuoraid rekrutteren dáhkida buoremusat ássama ja eanandoalu bisuheami sámi guovlluin. Sii maid sihkkarastet aktiivvalaš eanandoallobirrasiid giliin.

Sámediggi háliida ahte álggahuvvo rekrutterendoarjja ođđa geavaheddiide vuosttaš jagi. Dat veahkehivččii gokčat oasi dain dađistaga lassáneaddji goluin vuosttaš doaibmajagi, go ii leat vuoigatvuhta oažžut buvttadandoarjaga.

5. Mielkebuvttadeapmi

Mielkebuvttadeapmi oktan sárvadoaluin lea buot deháleamos buvttadeapmi eanandoalus davvin.. Romssas ja Finnmarkkus mielkebuvttadeapmi dahká 57 ja 78 % proseantta eanandoalu árvoháhkamis (NIBIO raporta, vol.6, nr. 108, 2020).

Mielkeeriid oastingolut eai leat govttolaččat boanddaide geat šaddet oastit eriid. Dat geat doaimmahit eanandoalu, galget maid eaiggáduššat eriid. Dálá earreortnegis leat vuoitit sii geat heitet mielkebuvttadandoalus ja vuvdet erideaset divrasii. Dát ortnet sáhtá goaridit giliid. Mielkeeriid hatti ferte vuolidit earret eará unnidan dihte eanandolliid stuora goluid. Mielkehatti ferte loktet. Seamma guoská maid mielkebuvttadandoarjagii Romssas ja Finnmarkkus ja davit Nordlándas.

Romssas ja Finnmarkkus lea mielkegusaid lohku njiedjan ollu go muđui riikkas. Fuolastuhtá go mielkegusaid lohku ja hinggálnávehiid lohku lea nu njiedjan. Lea áibbas dárbbášlaš ahte gávndojit investerenváikkuhangaskaoamit jus galgá ollašuhttit veaittalasdoallonávetgáibádusa jagis 2034. Sámediggi ballá meierijjaide ja njuovahatrusttegiidda šaddat stuora hástalusaid jus ođđa doaibmavisttiid investeren ii nannejuvvo jagi 2034 guvlui. Berre ásahuvvot reantodoarjja nannen dihte sin geat juo leat investeren stuorrát.

Doarjaga nannen eará omiid váste dahká áigeguovdileabbon doaimmahit lotnolas mielkebuvttadeami ja nannet sin ekonomijja geat bibmet gálbbiid fuođđariiguin mielkebuvttadeamis, ja maiddái birgošibitdoalu njamatgussabuvttadeami. Oamibierggu badjelmearebuvttadeapmi lea nátionála hástalus, muhto dat hástalus ii gula Davvi-Norgii, ja badjelmearebuvttadeapmi lulde ii galgga čuohcat árttalaš eanandollui.

Eanandoallošiehtadusas ášahedje Romsii ja Finnmarkui rekruttereneriid mielkái. Gitta 4 miljovna lihttera gusamielkki eari mii vuvdojuvvui stáhtii 2025 vuovdinvuorus, sáhtá vuovdit eanandoalloopmodaga eaiggádiidda Romssas ja Finnmarkkus geat háliidit álggahit mielkebuvttadeami. Dát lea posiitiiva doaibma mii ferte joatkašuvvat, ja ortnet ferte dovddusin dahkkot olggobealde ásahuvvon mielkebuvttademiid maid. Berre maid geahčadit sáhtá go dáid eriid geavahit buolvamolsuma oktavuodas. Go rahpá vejolašvuoda ahte earri sáhtá addot nai boanddaide

buolvamolsuma oktavuodas, de dat veahkeha bisuheames stuorát oasi earis davvin. Sámediggái lea deatalaš ahte sámi guovlluin eai geahpiduvvo mielkeearit.

Areála- ja kulturduoddadoarjagiid lea dárbu lasihit mearkkašahtti ládje.

Sámediggi fuolastuvvá vuollegis earredeavdindásiin sámi guovlluin, mii lea mealgat vuolles go muđui riikkas. Dán geažil hedjona sihke eanandolliid ja meierijaid ekonomijja. Sámediggi bivdá áššebeliid gávdnat mearrediđolaš doaimmaid maiguin lasiha buvttadanávkkástallama ja nanne ekonomalaš guoddevašvuoda sámi guovlluin.

6. Sávza- ja njamatgussabuvttadeapmi

Guohtunealáhusas leat buorit eavttut Romssas ja Finnmárkkus, gos lea vejolašvuhta ávkkástallat ollu meahcceriggodagaid. Liikká lea sávzaealáhus áiggi mielde ollu njiedjan Romssas ja Finnmárkkus. Eanandoallu davvin ferte eambo vuodđun atnit ealáhusaid mat geavahit báikkálaš resurssaid. Lea dárbu nannet sávzza- ja njamatgussaealáhusa guovlludoarjagiid lasihemiin ja guohtundoarjagiid lasihemiin. Berre maid árvvoštallat sáhtá go ásahtit doaibmabijuid mat lasihit villasávzzaid buvttadeami sámi guovlluin.

Boraspirepolitiikka lea stuora mearkkašupmi sávzadoalu ekonomijii. Guohtunguovlluin galgá guohtunelliin leat ovdamunni, ii ge galgga leat nu váttis oázžut lobi jávkadit boraspiriid. Ferte hutkat beaktileabbo vugiid boraspiriid jávkadeapmái. Berre ásahtit doarjaga GPS-bielluide ja eará teknologijii mii addá eanet vejolašvuodaid guohtumii sámi guovlluin.

Go ása eanet doaibmadoarjaga sávzadollui ja njamatgusaide davvin, stuorida guohtundoarjaga ja meahcceguohtundoarjaga, de nanne sávzadoalu ekonomijja ja lasiha meahcceguohtuma. Berre maid ásahtit sierra doaibmapáhkaid vai sihkkarastá guohtunealáhusaid eavttuid sámi guovlluin.

7. Vuostáiváldin- ja viidásetreidenrusttegat

Meierijat ja njuovahagat leat dehálaččat eanandoalu vuodđoávdnasiid buktimii. Dát rusttegat maiddá leat dehálaččat dálkkádat- ja guoddevašvuodaperspektiivvas ja biebmogearggusvuhtii sámi guovlluin. Danne Sámediggi bivdá šiehtadusbeliid bargat desentraliserejuvvo meierijja- ja njuovahatstruktuorra ovdii. Fievrridanortnegiid ferte ain ovdánahttit vai mis sáhtá leat eanandoallu miehtá riikka.

Biebmoávnasealáhus ja eanandoallu leat nubbi nuppi hálldus, ja Sámediggái lea deatalaš leat mielde sihkkarastimin ahte mis leat doarvái buvttadeaddjit ja viidásetreidenfitnodagat boahpteáiggis. Eanandoalus leat maiddá stuorra lassiváikkuhusat eará ealáhusaide. Doaluid njiedjan buktá nai negatiivvalaš váikkuhusaid meierijjaide, njuovahagaide, viidásetreidenrusttegiidda, gávpealáhussii ja barggolašvuhtii sámi guovlluin. Vel eanet njiedjan eanandoalus sáhtá danin šaddat hástalussan sámi ealáhuseallimii ja áitit ealáhusa dehálašvuoda leat kultur- ja giellaarenan.

Romssas lea spíinnebierrgu buktima tonna lohku njiedjan 42 proseanttain. Go nanne ovdamearkka dihte spíinnebierrgu buvttadeami, de lea njuovahat olámuttos jeavddalaččat ja rusttegiid sihkkarastojuvvo birrajagi doaibma, ja lea maiddá ain vejolašvuhta viidásetreidet vuodđoávdnasiid fylkkas. Danne lea dehálaš ahte stáhta veahkeha lasihit buvttadeddjiid logu vai buvttadanbiras, industriija ja dasto maiddá árvoháhkkan davvin bisuhuvvo.

Odne sáddejuvvojit buot mii njuovvovuvvo viidásetreidemii Kárášjogas Romsii. Oassin ollislaš gearggusvuodas galgá maiddá Finnmárkkus fálojuvvot viidásetreiden ja vurken.

Gearggusvuodadoarjja Romssa ja Finnmárkku biebmoávnasfitnodagaide ferte joatkašuvvat.

8. Fas ásahtit buhtadusortnega dálvevahágiid ovddas.

Dálvevahátortnet lea heaittihuvvon ja heivehuvvon areáladoarjagii. Nu movt dál doaibma de lea dat unnán ulbmillaš. Sidjiide geain leat stuora dálvevahágit lea dálá ortnet heittot. Ortnega ferte lágideit fas dakkárin go dat lei álggos.

Bivvalet dálvvit go dávjjibut ja dávjjibut rievddada bivvaliid ja buollašiid gaskkas, dagahit eambo vahágiid gittiide go ovdal. Erenoamážit leat Romssas dávjjibut dálvevaháгат stuora dálkkádatrievdamiid geažil. Sámediggi bivdá ahte buhtadusortnet ášahuvvo fas.

Doarjja šattuid gilvima vahágiid olis addojuvvo go vaháгат leat eambo go 30 proseantta gaskamearálaš buvttadeamis. Dálkkádatrievdamiid dihte ja go lea stuorát várra ahte šaddet šaddovaháгат, oaivvilda Sámediggi vahátproseantta fertet unnidit 15 prosentii, vai dálkkádatvahágiid váikkuhusat eai nu sakka čuozaše boanddaide.

Sámediggi bivdá ahte ášahuvvojit buhtadusortnegat šaddovahágiid ovddas maid ránesčuotnjáгат dagahit, mii rittus lea lassáneaddji giksin. Ránesčuotnjáгат dagahit stuora ekonomalaš vahágiid boanddaide, ja dálá dilli dagaha ahte lea váttis doaibmat gánnáhahtti vugiin dákkár guovlluin gos dat leat.

9. Riidováidudeaddji doaibmabijut

Doarjjaortnet áiduma várás hehtten dihte bohccuid beassamis gilvojuvvon eatnamiidda ja vahágahttimis daid lea beaktilis doaibmabidju man ferte joatkit ja buoridit. Áiddit leat rašit billahuvvama dáfus, erenoamážit dálvet. Sámediggi bivdá ahte várrejuvvo doarvái ruhta dakkár áiddiid mátasdoallamii. Proseantamearri ferte maid lassánit 90 proseanttas ollislaš gokčamii.

Dakkár riidováidudeaddji doaibmabijut maiddá leat mielde doalaheame boazoealáhusa ja eanandoalu ovttasbarggu sámi guovlluin. Dán ovttasbarggus – verddevuođas – lea stuora sosiála mearkkašupmi ja lea mávssolaš oassi sámi árbevirolaš eallinvuogis, mas lonohallá bálvalusaid ja buktagiid báikki olbmuiquin.

Eanandoalus ja boazodoalus leat ollu oktasaš hástalusat nu go areálagáržžideamet bartahuksemiid ja turismma geažil, areálaide sisabahkkemat, boraspirehástalusat, doaibmareaidduid divrun, dálkkádatvahát- ja dálkkádatheivehanhástalusat ja váttisvuodát áiddiid dáfus. Historijálaččat ealáhusain lea leamaš lagas ovttasbargu ja leat dárbbasan nubbi nuppi.

Sámediggi bivdá šiehtadusbeliid bargat boazodoalloealáhusa ja eanandoalloealáhusa gaskasaš ovttasbargobáikki ásaheami ovdi, gos ealáhusat sáhttet gávnnadit ja gávnahit čovdosiid oktasaš hástalusaid. Dan lea dehálaš vuoruhit, ja dasa ferte várret ruđa.

10. Sámedikki doarjjaortnegat ealáhusovdánahttimii

Sámediggi atná dehálažžan nannet sámi guovlluid eanandoalu eanandoallošiehtadusa bokte. Vai Sámediggi sáhtta sihkkarastit ealli eanandoalu sámi guovlluin, de lea dehálaš ahte ruhtasirdin Sámediggái mii heahtihuvvui jagis 2015, fas álggahuvvo. Maŋemus jagiid Sámediggi lea ieš várren ruđa eanandoalloulbmiliidda. Jagis 2025 Sámediggi juolludii 5,25 miljovna ruvnno iešguđet doaibmabijuide eanandoalu váikkuhangaskaoapmesuorggis. Oktiibuot ledje ohccojuvvon doarjagat lagabui 15 miljovna ruvnno ovddas, eanas ođđa doaibmavisttiide. Ruhtasirdin eanandoallošiehtadusa bokte Sámediggái, attasii stuorát doaibmanmuni Sámediggái veahkehit bisuheame ja ain ovdánahttit eanandoalu sámi guovlluin.

Sámedikki dálá vuoruhemiin leat ođđahuksemat ja doaibmavisttiid viiddis ođasteapmi, doaibmabijut mat dokumenterejit boraspirevahágiid, doaibmabijut mat váikkuhit rekrutteremii, eambo árvoháhkkan ja ealáhusa ovdánahttin ja oktasaš doaibmabijut investeremiid, buresbirgenortnegiid, rekrutterema ja gelbbolašvuodáloktema olis. Sámedikki ruhta lea mángga dilálašvuodas leamaš mearrideaddjin dasa ahte boanddat leat válljen stuoridit visttiideaset. Dat ruhta lea mángga oktavuodas mielddisbuktán maiddá eará ruhtadeami doaibmavisttiide.

Sámediggi bivdá eanandoallošiehtadusas várret 8 miljovna ruvnno Sámediggái doaibmabijuid váste sámi guovlluin. Dán ortnega fas geavahišgoahtin lea maiddá oassi davviguovlluin ángiruššamis.

Mielkebuvttadeamis molsun hinggálnávehis veaiddalasnávetdollui lea okta dain stuorámuš elliidčálgođastusain Norgga eanandoalus. Vai sámi eanandoallu galgá oažžut sadjái dán molsuma, de lea mearrideaddjin bisuhit investerengaskaomiid ja doarjjamáksomeriid alla dásis. Sámediggi seammás nai oaidná ahte huksengolut sámi

guovlluin leat beare badjin, ja Sámediggi bivdá áššebeliid árvvoštallat doaibmabijuid maiguin njulge dan.

11. Lotnolasealáhus eanandoallu/guolásteapmi

Sámediggi áigu nannet árvoháhkama vuodđoealáhusain eanet viidásetreidemiin, biebmobuvttademiin ja go ángiruššá báikkálaš biepmuid sámi guovlluin. Dát veahkeha sihkkarastime barggolašvuoda eanandoalus ja sámi kultuvrra fysalaš ja ekonomalaš vuodu.

Lotnolasealáhusas guolásteamis/eanandoalus leat guhkes árbevierut sámi guovlluin. *Guolásteddiid ja bivdiid veahkadatgirjjiláhkaásahus* dahká váttisin joatkit dáinna árbevieruin. Láhkaásahus lea ráddjejuvvon olbmuid sáhttimis oažžut barggu (§ 5.5). Boanddat dárbbasit dábálaččat bargiid muhtun áiggiid jagis ja mearrádus ahte eai galgga leat eambo go guolástusa bargiid danne váikkuhit olggušteame boanddaid.

Gáibádus ahte galgá leat dienas guolásteamis ja bivddus guktii jagis mii lea guovtte geardde eanet go dienas eará ealáhusas (§ 5.6), dagaha ahte boanddat olgguštuvvojit veahkadatgirjjiis. Guolástusdietnasat rievddadit earrevuodu ja guollehattiid mielde, ja áigodagain go earit njidjet, de sáhttet boanddat gáhččat eret guolásteddiidveahkadagas.

Sámediggi doarju Finnmárkku Boanddasearvvi evttohusa ahte dát guokte mearrádusa veahkadatgirjji láhkaásahus rievdaduvvojit.

12. Boraspiret

Sámediggi lea fuolas sávzadoalu boraspirevahágiid geažil. Stuora boraspirevahágit eai dagat dušše buvttadanvahágiid ja ekonomalaš váikkuhusaid, muhto čuhcet maiddá psyhkalaččat boanddaide. Sámediggi lea mángii čujuhan ahte guohtunealáhusat eai galgga dárbbasit iežaset heivehit boraspiriid mielde ja vahágiid mielde maid dat dagahit. Sámediggi oavvilda boraspirehálddašeami galgat hábmejuvvot dainna lágiin ahte boraspiret unnimus lági mielde vahágahttet ealáhusaid. Dálkkádat- ja birasdepartemeanttas dat lea bajitdási ovddasvástádus nátionála boraspirepolitihka fuolaheamis.

Jagis 2024 ohce 29 Finnmárkku šibitdoalu ja 95 Romssa šibitdoalu boraspirebuhtadusa, mii deattuha ahte boraspiret leat eksistensiála áittan sámi guohtunealáhusaide.

Sámediggi bivdá Eanadoallo- ja biebmodepartemeantta láchit čoahkkimiid Sámedikki, fágaserviid ja Dálkkádat- ja birasdepartemeantta gaskkas maid fáddá lea nátionála boraspirepolitihkka. Eanadoallo- ja biebmodepartemeanta ferte eambo ovddasvástádusa váldit dálá boraspirehálddašeamis. Bivdit maid ahte sámi árbevirolaš ja vásáhusvuodt máhttu váldojuvvo mielde boraspirehálddašeami máhttovuodui.

Sámedikki vuoruhemiid čoahkkáigeassu

1 Áicisadji eanandoallošiehtadallamiin

Sámediggi bivdá oažžut áicistáhtusa eanandoallošiehtadallamiin, seamma ládje go boazodoallošiehtadallamiin.

2 Eanet báikkálaš biebmobuvttadeapmi ja álgoálbmotbiebmovuogádagat

Sámediggi oavvilda ahte ferte rievdadit njuolggadusaid mat addet biebmoindustriijas vejolašvuoda geavahit árbevirolaš liigebuktagiid (varra/siskkožat) ja ahte berre ášahuvvot ortnet sámi gievkkana árbevirolaš biepmu ja biebмокultuvrra ovddideapmái. Berre maiddá ášahuvvot nátionála geahččalanortnet birggu ja eará álgoávdnasiid báikkálaš vuovdimii oapmedáluin ja ruovttunjuovademiin sámi guovlluin.

3 Gearggusvuohka ja dálkkádatrievdamat

Sámediggi bivdá ahte kártejuvvu oapmedáluid iežas gearggusvuohka ja dárbu oažžut heahtečovdosiid elrávdnjái ja čáhcai, ja ahte ášahuvvo sierra doarjjaortnet gearggusvuhtii Davvi-Norggas. Geahččalanortnet eananvuodt doarjja ferte jotkojuvvot.

Sámediggi bivdá maiddá ahte ráhkaduvvo plána fápmofuođđariid ja duvttaid guhkesáiggi vurkkodeapmái juohkinrusttegiin Hársttáin, Bergneset ja Smalfjorðas.

4 Rekrutteren

Sámediggi háliida ahte álggahuvvo rekrutterendoarjja odđa dolliide vuosttaš jahkái, ja ahte álggahuvvojit doaibmabijut sadjásašvehkiid rekrutteremii.

5 Mielkebuvttadeapmi

Sámediggi bivdá ahte sámi guovlluin ii unniduvvo mielkeearri. Areála- ja kulturduovddadoarjagiid lea dárbu lasihit mearkkašahhti ládje.

6 Sávza- ja njamatgussabuvttadeapmi

Sámediggi bivdá ásahtit odđa doaibmadoarjaga sávzadollui davvin, lasihit guohtundoarjaga ja meahcceguohtundoarjaga. Berre ásahtit doarjaga GPS-bielluide ja eará teknologijii mii addá eanet guohtunvejolašvuođaid ja ásahtit sierra doaibmabidjopáhkaid vai sihkkarastá guohtunealáhusa eavttuid sámi guovlluin.

7 Vuostáiváldin- ja viidásetreidenrusttegat

Danne Sámediggi bivdá šiehtadusbeliid bargat sihkkarastime desentraliserejuvvon meierijja- ja njuovahatstruktuvrra ja nannet spiidnebuvtadeami.

Oassin ollislaš gearggusvuodas galgá maiddá Finnmárkkus fállujuvot viidásetreiden ja vurken. Gearggusvuodadoarjja Romssa ja Finnmárkku biebmoávnnašfitnodagaide ferte joatkašuvvat.

8 Fas ásahtit buhtadusortnega dálvevahágiid ovddas

Sámediggi bivdá fas ásahtit buhtadusortnega dálvevahágiid ovddas, ja ahte vahátproseantta unniduvvo 30 proseanttas 15 prosentii doarjagiin go šaddo- ja honnetbuvttadeapmi vaháguvvet. Berre maiddá ásahtit buhtadusortnegiid šaddovahágiid ovddas maid ránesčuoŋá lea dagahan.

9 Riidoeastadeaddji doaibmabijut

Sámediggi bivdá šiehtadusbeliid bargat boazodoallo- ja eanandoalloealáhusa gaskasaš ovttasbargobáikki ásaheami ovdii. Dasa ferte várret ruđa.

10 Sámedikki doarjjaortnegat ealáhusovdánahttimii

Sámediggi bivdá eanandoallošiehtadusas várret 8 miljovna ruvnno Sámediggái doaibmabijuid váste sámi guovlluin.

11 Lotnolasealáhus eanandoallu/guolásteapmi

Sámediggi bivdá ahte mearrádušat § 5.5 ja 5.6 *Guolásteddjiid ja bivdiid veahkadatgiriji láhkaásahus* rievdaduvvo nu ahte lotnolasealáhus ain sáhtá doaimmahuvvot nu mot ovdal sámi guovlluin.

12 Boraspiret

Sámediggi bivdá Eanadoallo- ja biebmodepartemeantta láhčit čoačkkimiid Sámedikki, fágaservviid ja Dálkkádat- ja birasdepartemeantta gaskkas maid fáddá lea nátionála boraspirepolitiikka. Bivdit maid ahte sámi árbevirolaš ja vásáhusvuodot máhttu váldojuvvo mielde boraspirehálddašeami máhttovuđđui.